

ENTOMOLOGISCHE BERICHTEN

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR

DE NEDERLANDSE ENTOMOLOGISCHE VERENIGING

ISSN 0013-8827. Officiële afkorting (World List): Ent. Ber., Amst.

Deel 44

1 februari 1984

No. 2

Adres van de Redactie:

B. J. LEMPKE, Plantage Middenlaan 64, 1018 DH Amsterdam — Nederland

R. L. VEENENDAAL, Waarnemingen van Sphecidae en Pompilidae in Amsterdam (Hymenoptera: Aculeata): 17; L. G. J. HUIJS & H. P. J. PETERS, *Sympetrum pedemontanum* (Allioni, 1766) in Nederland waargenomen (Odonata: Libellulidae): 21; H. P. J. J. CUPPEN, *Oulimnius major* (Rey, 1889) en *O. rivularis* (Rosenhauer, 1856) nieuw voor Nederland (Coleoptera: Elmidae): 25; JAAP van ETEN, A new *Typhloscaris* Kuntzen, 1914, from Kenya (Coleoptera: Carabidae, Scaritini): 27; M. SCHILTHUIZEN, A new *Ptomaphagus* Portevin from Indonesia (Coleoptera: Cholevidae): 30.

Waarnemingen van Sphecidae en Pompilidae in Amsterdam (Hymenoptera: Aculeata)

door

R. L. VEENENDAAL

Farmacologisch Laboratorium, Universiteit van Amsterdam

ABSTRACT. — Observations of Sphecidae and Pompilidae in Amsterdam (Hymenoptera: Aculeata). Aculeate wasps are collected between 1969 and 1982 from two newly made building grounds of sandy soil in Amsterdam. The most successful colonizers in both areas are *Crabro peltarius* (Schreber), *Oxybelus bipunctatus* Olivier, *Crossocerus wesmaeli* (Vander Linden) (Sphecidae) and *Anoplius infuscatus* (Vander Linden) and *Pompilus cinereus* Fabricius (Pompilidae). *Crabro peltarius* was able to build up colonies of 50-250 nests (in a few years) on different spots in these areas. Twenty-nine species of Sphecid wasps and twelve species of Pompilid wasps are listed.

Gedurende de jaren 1969 tot 1982 zijn onder meer in Amsterdam regelmatig wespen verzameld voor het onderzoek naar verlammeende wespegiffen en om wespen te vinden die eventueel voor dit doel in het laboratorium gekweekt kunnen worden (Simon Thomas & Veenendaal, 1974). Het betreft hier de volgende twee terreinen:

a) het opgespoten terrein van het huidige Rembrandtpark, waar is verzameld tot juni 1974. Dit terrein zal verder worden aangeduid met R.

b) de Bijlmerweide (park) en de direct aangrenzende terreinen bestemd voor woningbouw. Hier is verzameld van 1974 tot 1982. Dit terrein wordt hierna met B aangegeven. De respectievelijke EIS coördinaten van deze terreinen zijn 14.16 en 15.17. Oorspronkelijk hadden deze terreinen een agrarische bestemming. Doordat de stad Amsterdam eind vijftiger begin zestiger jaren grote behoefte aan uitbreiding had, zijn ze geofferd aan de stadsuitbreiding en bouwrijp gemaakt. Middels storting en opspuiting werd een laag zand over de ondergrond aangebracht. Verder zijn er voor de wegeaanleg een aantal dijklichamen gemaakt zodat er direct al duidelijke hoogteverschillen aanwezig waren.

De voedingstoestand is doorgaans laag en het geringe gehalte aan organische stof maakt deze gronden droogte-gevoelig. De begroeiing zal hierdoor wisselend zijn met veel open plekje,

waarvan de gravende insecten dankbaar gebruik maken. Afhankelijk van de ontwatering worden de opgespoten terreindelen de eerste jaren vaak gekenmerkt door begroeiing met riet en moerasandijvie. Wanneer na het graven van ontwateringssloten het grondwaterpeil daalt doen al snel nieuwe plantesoorten hun intrede.

Na enkele jaren kan men de volgende plantesoorten vinden: Kleinhoefblad, *Tussilago farfara* L.; Akkerdistel, *Cirsium arvense* (L.) Scop.; Boerenwormkruid, *Tanacetum vulgare* L.; Wilgeroosje, *Chamerion angustifolium* (L.) Holub; Braam, *Rubus fruticosus* L.; Vogelwikke, *Vicia cracca* L.; Honingklaver, *Melilotus* sp.; Koninginnekruid, *Eupatorium cannabinum* L.; Witte dovenetel, *Lamium album* L.; Riet, *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex. Steud. De houtige gewassen worden vooral vertegenwoordigd door het geslacht *Salix*, met soorten als *S. alba* L., *S. cinerea* L. en *S. repens* L. Vooral rond de laatste soort werden nogal wat wespen gevangen. Waarschijnlijk komt dit doordat deze lage groeier weinig schaduw geeft doch wel de nodige beschutting.

Van de graafwespen (Sphecidae) werd *Crabro peltarius* (Schreber) als een der eerste waargenomen, nestelend op open vochtige plaatsen. Op drogere plaatsen gold dit voor *Crabro scutellatus* (Scheven). Van de spinnendoders (Pompilidae) werden *Pompilus cinereus* Fabricius en *Anoplius infuscatus* (Vander Linden) het eerst gevangen en bleven ook later steeds algemeen op zandige plaatsen. Van de hier genoemde soorten was *Crabro peltarius* het meest succesvol. Deze soort wist in enkele jaren kolonies van 50 tot 250 nesten te vormen op verschillende plaatsen in de terreinen. Verder bleek *Oxybelus bipunctatus* Olivier na enkele jaren zeer algemeen op beschutte zonnige onbegroeide plekjes in bijv. de heesterborders van de in aanleg zijnde parken. Op een open terreingedeelte met groepjes Akkerdistel was *Crossocerus wesi-maeli* (Vander Linden) zeer algemeen.

Gedurende de jaren 1969 tot 1982 werden 29 soorten Sphecidae en 12 soorten Pompilidae in deze terreinen aangetroffen. Deze zullen hieronder kort besproken worden. Bij de determinatie heb ik gebruik kunnen maken van de collectie van dr. R. T. Simon Thomas waarvoor ik erg dankbaar ben. Verder ben ik de heer dr. H. Wolf (Plettenberg, Duitsland) zeer erkentelijk voor het controleren en zonodig verbeteren van de Pompilidae-determinaties. Bij de naamgeving en de volgorde van de soorten is voor de Sphecidae Bohart & Menke (1976) en voor de Pompilidae Wolf (1972) aangehouden.

Lijst van gevangen soorten

SPHECIDAE

Podalonia affinis (W. Kirby). — Eén maal aangetroffen in B (1978), reeds bekend uit de naaste omgeving (Lefeber, 1979).

Ammophila sabulosa (Linnaeus). — R, 1974; B, vanaf 1974 alle jaren waargenomen, vooral langs de randen van de heesterborders in de parken, doch ook in het aangrenzend terrein. Lefeber (1979) vermeldt deze soort niet uit deze 10 × 10 km vakken (EIS), hij zegt echter wel: „Ze nestelt massaal op opgespoten terreinen”, hetgeen dus ook hier het geval is.

Mimesa equestris (Fabricius). — B, 1979 enkele exemplaren.

Mimumesa littoralis (Bondroit). — B, 1974, 1981, tussen en nabij rietopslag.

Diodontus minutus (Fabricius). — Regelmatig aangetroffen in R en B, vooral langs steile kanten.

D. tristis (Vander Linden). — R, 1974, massaal in een afgegraven stuk dijk.

Pemphredon inornatus Say. — R, 1971-1973; B, vanaf 1974 alle jaren aangetroffen.

P. lethifer (Shuckard). — R, 1974; B, 1981, nestelend in rietgallen van *Lipara* sp.

Passaloecus clypealis Faester. — B, (1981). Deze tot nu toe weinig gevangen soort werd aangetroffen in een rietveldje. Volgens Lefeber (1974) nestelt zij in rietstengels. *P. clypealis* lijkt erg veel op *P. singularis* Dahlbom. *P. clypealis* heeft echter witte schouderknobbels en ook de clypeus is anders van vorm (Lomholdt, 1975).

P. singularis Dahlbom. — R, 1973; B, 1974.

Dryudella pinguis (Dahlbom). — B, 1975, 1978. Slechts op één plaats gevonden bij enkele lage begroeide zandheuveltjes. In een gelijksoortige habitat trof ik de soort aan op industrieterrein Noord te Weesp.

Tachysphex nitidus (Spinola). — B, 1978, nieuw voor dit gebied (Lefeber, 1979).

T. pompiliformis (Panzer). — Regelmatig gevangen op R en B, nieuw voor vak 14.16 (EIS) (Lefeber, 1979).

Miscophus ater Lepeletier. — B, 1981.

M. concolor Dahlbom. — B, 1979. Deze kleine Sphecidae zijn lastig te vangen en zullen daardoor waarschijnlijk nog al eens aan de aandacht ontsnappen. Beide soorten zijn nieuw voor vak 15.17 (EIS).

Trypoxylon clavicerum Lepeletier & Serville. — R, 1973. Alhoewel deze stengelbroeder niet aan zandgrond is gebonden was hij nog niet uit deze omgeving bekend (Lefeber, 1979).

Oxybelus bipunctatus Olivier. — R en B. Werd tegelijk met de volgende soort verzameld op beschutte zonnige plekken open grond. Beide soorten werden vrijwel alle jaren in meerdere exemplaren gevangen.

O. uniglumis (Linnaeus). — R en B.

Lindenius albilabris (Fabricius). — R, 1969; B, 1976.

Crossocerus elongatulus (Vander Linden). — R, 1974; B, 1979.

C. tarsatus (Shuckard). — B, alle jaren verzameld.

C. pusillus Lepeletier et Brullé. — R, 1974.

C. wesmaeli (Vander Linden). — R, 1974; B, alle jaren algemeen.

Crossocerus werd vaak verzameld van of vliegend rond Akkerdistel (*Cirsium arvense*).

Crabro cribrarius (Linnaeus). — R, 1972. Evenals de volgende twee soorten gewoon in Nederland.

C. peltarius (Schreber). — R, 1969-1974; B, 1974-1982. Op beide terreinen in kleinere of grotere kolonies aangetroffen. In de kolonies lagen de nesten onderling soms op slechts 3 à 4 centimeters afstand. Wegens de eenvoudig te kweken prooi (*Musca domestica* L.) is *C. peltarius* gebruikt voor kweekproeven in het laboratorium (Simon Thomas & Veenendaal, 1974). De met prooi terugkerende wespen werden in het veld nogal eens achtervolgd door de parasitaire vlieg *Senotainia conica* Fallén. Dit is waarschijnlijk een der oorzaken dat een grote populatie van het ene op het andere jaar van een bepaalde plaats vrijwel volledig verdwijnt.

C. scutellatus (Scheven). — Op beide terreinen alle jaren waargenomen doch in veel kleinere aantallen dan de vorige soort.

Ectemnius cavifrons (Thomson). — B, 1974. Er is alleen een ♂ gevonden. Deze minder gewone soort noemt Bouwman (1930) reeds als voorkomend in Amsterdam.

E. continuus (Fabricius). — De soort werd in beide terreinen vrijwel alle jaren in kleine aantallen verzameld, o.a. van Bereklaauw (*Heracleum sphondylium* L.). Volgens Bouwman (1930) een algemene soort.

Mellinus arvensis (Linnaeus). — R, alle jaren; B vanaf 1979 in toenemend aantal.

POMPILIDAE

Priocnemis fennica Haupt. — R, 1969, 1973; B, 1977, 1981. De soort houdt zich nogal eens op in pollen gras of lage struikjes zodat ze niet zo opvalt als bijvoorbeeld *Anoplius infuscatus* (Vander Linden) die in wat meer open terrein fourageert.

P. parvula (Dahlbom). — B, 1981, verschillende exemplaren verzameld tussen bosjes kruipwilg.

Calicurgus h. hyalinatus (Fabricius). — B, 1978, fouragerend op *Cornus alba* L.

Pompilus cinereus Fabricius. — B, alle jaren algemeen op zandige plaatsen. De ♂♂ van deze soort kan men op bepaalde plaatsen bij zonnig weer constant heen en weer zien vliegen op zoek naar ♀♀.

Arachnospila (Ammosphex) a. anceps (Wesmael). — B, 1981.

A. (Boreopompilus) tr. trivialis (Dahlbom). — B, regelmatig in enkele exemplaren aangetroffen.

Evagetes pilosellus (Wesmael). — B, 1975, 1978, 1981. Vooral in 1981 veelvuldig gevangen.

E. p. pectinipes (Linnaeus). — B, regelmatig gevangen in slechts kleine aantallen.

E. (Carinevagetes) crassicornis (Shuckard). — B, 1975, 1978, 1981. Steeds een enkel exemplaar.

Anoplius (s.s.) concinnus (Dahlbom). — B, 1975, 1978.

A. (Pompilinus) infuscatus (Vander Linden). — Op beide terreinen alle jaren aangetroffen. In 1981 gevangen voor gifonderzoek. De soort is in het veld niet zondermeer te onderscheiden van bijvoorbeeld *Evagetes pilosellus*, die dan ook in ongeveer gelijk aantal werd mee verzameld. Onder narcose is *infuscatus* met behulp van een binoculair echter eenvoudig te herkennen aan de haarborstels op het laatste tergiet.

Episyron rufipes (Linnaeus). — B, vrijwel alle jaren aangetroffen, echter niet in grote aantallen. Deze Pompilide, die op webspinnen als *Araneus* sp. fourageert, blijkt in gevangenschap gekweekt te kunnen worden. In warme zomers kunnen we meer dan één generatie verwachten.

Hoewel de vangplaats voor een aantal van deze Pompilidae nieuw zal zijn betreft het hier geen zeldzame Nederlandse soorten. *Priocnemis parvula* en *Anoplius concinnus* zal men echter niet frequent aantreffen.

Door gestage uitbreiding van de woningbouw en de stijgende recreatiedruk op zowel de parken als de nog resterende open terreinen, die steeds meer als crossterrein en uitlaatplaats voor honden gaan dienen, zal het aantal soorten alsmede het aantal individuen per soort langzaam veranderen. Zo zal de ruimte voor de grondbewoners afnemen, daarentegen zal er door de aanleg van plantsoenen voor de stengelbewoners meer keuze ontstaan. Indien mogelijk zal deze verandering in terrein B worden gevolgd.

Dankwoord. — De auteur dankt prof. dr. C. van der Meer, dr. R. T. Simon Thomas en dr. W. N. Ellis voor hun hulp en aanwijzingen bij het schrijven van dit manuscript.

LITERATUUR

- Beaumont, J. de, 1964. Hymenoptera Sphecidae. — *Ins. helv. Fauna* 3: 1-168.
- Bohart, R. M. & A. S. Menke, 1976. *Sphecid Wasps of the World, a generic revision*: 1-695. University of California Press, Berkeley.
- Bouwman, B. E., 1928. De Graafwespen van Nederland. — *Levende Nat.* 33: 52-55.
- , 1930. De Graafwespen van Nederland. — *Levende Nat.* 35: 64-69.
- Lefebvre, Br. V., 1974. Interessante vangsten van Hymenoptera Aculeata in 1972. — *Ent. Ber., Amst.* 34: 74-78.
- , 1979. Verspreidingsatlas van 64 soorten Nederlandse graafwespen (Hymenoptera: Sphecidae p.p.). — *Ned. faun. Meded.* 2: 1-95.
- Lomholdt, O., 1975. The Sphecidae (Hymenoptera) of Fennoscandia and Denmark. — *Fauna ent. scand.* 4 (1/2): 1-452.
- Simon Thomas, R. T. & R. L. Veenendaal, 1974. Observations on the reproduction behaviour of *Crabro peltarius* (Schreber) (Hymenoptera, Sphecidae). — *Neth. J. Zool.* 24: 58-66.
- Wolf, H., 1972. Hymenoptera: Pompilidae. — *Ins. helv. Fauna* 5: 1-176.

Polderweg 104, 1093 KP Amsterdam.